

Kształcenie i studiowanie w szkole wyższej

Abstract

Learning and studying in higher education

The training and study significantly affects the proper functioning. Education is a sum of conscious, planned and systematic activities of university level education. In modern didactics the focus of learning process moves from the transfer of available knowledge to teacher's to control of student's work on his achievement. In this situation, the importance of self-learning becomes more considerable. Studying is a specific, higher form of learning that requires a high degree of intellectual independence, self initiative. The fragmentary research conducted by the author demonstrates that the ability to self-study is not satisfactory.

Słowa kluczowe: kształcenie, studiowanie, szkoła wyższa.

Keywords: education, study, university.

Dydaktyka szkoły wyższej pojmowana jako teoria kształcenia i studiowania jest dyscypliną autonomiczną o uznanej powszechnie użyteczności dla praktyki¹. Proces kształcenia i studiowania w istotnym stopniu rzutuje na właściwe funkcjonowanie edukacji w szkole wyższej.

Termin kształcenie jest jednym z najmniej jasnych pojęć pedagogicznych, a próby nadania mu pewnej jednoznaczności natrafiają na przeszkody

1 S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków 1999.

wynikające ze zróżnicowania poglądów różnych autorów². Pojęcie kształcenia obejmuje swym zakresem ogół świadomych, planowych i systematycznych czynności nauczania, uczenia się i studiowania. Ma ono na celu umożliwienie uczącej się (studiującej) jednostce przyswojenie usystematyzowanych podstaw wiedzy o świecie, przygotowanie do aktywnego udziału w życiu społeczeństwa, ukształtowanie określonych zainteresowań i zamiłowań, rozwinięcie zdolności i aspiracji poznawczych i uzdolnień oraz potrzeby ustawicznego kształcenia jako koniecznego warunku świadomej i aktywnej działalności w świecie nieustannych przemian. Kształcenie obejmuje nie tylko stronę poznawczą, intelektualną, lecz także osobowościową, związaną głównie z kształtowaniem pożądanych ze społecznego punktu widzenia postaw i poglądów oraz określonego systemu wartości. Oznacza to, że „(...) w procesach edukacji, czyli łącznego działania wychowująco-kształcącego, nie można wydzielić sfery wyłącznych wpływów na intelekt, na motywację, na system wartości, na życie emocjonalne czy na wolę i charakter”³. Nie można izolować wychowania i kształcenia, ponieważ osobowość człowieka stanowi niepodzielną całość⁴. Mając to na względzie, należy podkreślić, że pojęcie kształcenia powinno się rozpatrywać integralnie i w ścisłym związku z pojęciem wychowania. Kształcenie bowiem jest częścią składową wychowania, dzięki niemu są realizowane podstawowe cele i zadania ogólnowychowawcze, rozwijają się i doskonalą wszystkie cechy osobowości jednostki.

W. Okoń kształcenie traktował jako system działań zmierzających do tego, aby uczącej się jednostce lub zbiorowi jednostek umożliwić:

1. poznanie świata (natury i kultury, nauki, sztuki i techniki);
2. przygotowania do jego zmieniania poprzez rozwinięcie kwalifikacji fizycznych i umysłowych, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań oraz potrzeb i umiejętności samokształceniowych;
3. ukształtowanie indywidualnej osobowości poprzez rozwinięcie postaw twórczych oraz osobistego stosunku do wartości moralnych, społecznych, poznawczych, artystycznych i religijnych⁵.

Kształcenie jest procesem bezpośredniego lub pośredniego dyskursu prowadzonego między nauczycielem i studentem, a jego wartość zależy od

2 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 139.

3 W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1987, s. 64.

4 J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, 1997, s. 14.

5 W. Okoń, *Wprowadzenie...*, *op cit.*, s. 85.

tego, jak dalece formułowane w nim problemy skłaniają do poszukiwania i tworzenia odpowiedzi, tworzą autentyczne zapotrzebowanie na wiedzę⁶.

W nowoczesnej dydaktyce punkt ciężkości procesu kształcenia przesuwają się od przekazu gotowej wiedzy do sterowania przez wykładowcę pracy studenta nad jej zdobywaniem. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera samodzielne studiowanie. Jak wynika z dotychczasowej obserwacji samodzielnego studiowania, zdecydowanie przeważa pamięciowe przyswajanie wiedzy niejednokrotnie bez zrozumienia. Najczęściej wykładowcy przekazują studentom treści programowe, a nie pomagają im rozumieć. Przekazywanie wiedzy utożsamia się z procesem kształcenia, gdy tymczasem istotą tego procesu w szkole wyższej stanowić powinno kierowanie przez pracownika naukowo-dydaktycznego samodzielnym procesem poznawczym studentów, wdrażanie ich do samodzielnego poznawania rzeczywistości poprzez rozwiązywanie problemów oraz przygotowanie studentów do przekształcania poznawanej rzeczywistości. Właściwy przebieg procesu kształcenia powoduje, że staje się ono bardziej świadome i celowe w działaniu studentów. Istotą studiowania stanowi bowiem nie tylko przyswajanie wiedzy, lecz przede wszystkim podnoszenie ogólnej kultury umysłowej, kształtowanie odpowiedniego stosunku do pracy badawczej.

W okresie studiów młodzież powinna przekroczyć najwyższy poziom swoich możliwości intelektualnych i opanować umiejętność rozwiązywania zadań problemowych. W toku studiów powinny być nabywane takie umiejętności i wiedza, które są niezbędne do funkcjonowania w zawodzie, a w razie potrzeby umożliwią szybką zmianę specjalności zawodowej lub wręcz zawodu. Czas studiów to szczególny moment rozbudzania zainteresowań studiowaniem oraz rozwijania i pogłębiania własnych zainteresowań przyszłą pracą zawodową. Student powinien posiadać wiedzę i umiejętności tworzenia swojego warsztatu pracy, tak w sensie miejsca pracy, jak i umiejętności samokształceniowych. Wśród umiejętności samokształceniowych kluczową jest umiejętność studiowania literatury naukowej, której właściwe opanowanie, zrozumienie, opracowanie i przyswojenie treści nie jest sprawą prostą.

Wysiłek dydaktyki szkoły wyższej jest w dużej mierze skierowany na doskonalenie pracy nauczycieli akademickich, a nie na wytwarzanie umiejętności

6 W.Kojs, *Uczenie się i kształcenie w szkole wyższej — wybrane zagadnienia* [w:] *Edukacja Jutra. Wyzwania współczesności i przyszłości*, red. A.Kamińska, W.Łuszczuk, P.Oleśniewicz, Sosnowiec 2012, s. 130.

studiowania. Szybko zmieniająca się rzeczywistość wymusza konieczność poszukiwania nowego modelu pracy dydaktycznej i odpowiednich sposobów kierowania procesem studiowania. Dydaktyka akademicka winna być nastawiona na wspomaganie i ukierunkowanie rozwoju studenta, na przygotowanie studenta do samodzielnego studiowania, ukształtowanie u niego postawy badawczej oraz sprawności w nauce własnej, niezbędnej nie tylko w toku studiów, lecz również w przyszłej pracy zawodowej, a zwłaszcza w edukacji ustawicznej.

Jest rzeczą zadziwiającą, że wśród wielu znanych publikacji z zakresu dydaktyki szkoły wyższej tak niewiele uwagi poświęca się problemowi samodzielnego studiowania. W monografii autorstwa W. Okonia *Elementy dydaktyki szkoły wyższej* (1971) problem studiowania potraktowany został marginesowo.

Badania nad procesem nauki własnej studentów podjął zespół pod kierunkiem J. Zborowskiego w celu poznania i określenia ważniejszych czynników warunkujących efektywność własnej nauki studenta i określenia na tej podstawie wniosków o charakterze praktycznym⁷. W ujęciu autorów nauka własna to obowiązkowa samodzielna praca studenta nad wykonaniem zadań zleconych przez prowadzącego zajęcia dydaktyczne⁸. Spośród wielorakich aspektów i uwarunkowań własnej nauki studenta na uwagę zasługują badania W. Dobrołowicza dotyczące wiedzy i umiejętności dotyczących organizacji i techniki uczenia się, znajomości sposobów studiowania dzieła naukowego⁹. Badani studenci na ogół nisko oceniają swoje wiadomości z zakresu umiejętności uczenia się. Również w małym stopniu interesują się oni zagadnieniami racjonalizacji sposobu nauki własnej, gdyż nikła jest znajomość literatury traktującej o technice uczenia się. Niski poziom wiedzy studentów na temat techniki uczenia się w połączeniu z niedocenianiem przez nich tej strony procesu nauki musi budzić niepokój.

Oprócz publikacji ujmujących proces kształcenia w szkole wyższej globalnie, opublikowano u nas w ostatnich kilkunastu latach szereg rozpraw i artykułów z tego zakresu. Można tu wymienić artykuły F. Bereźnickiego, D. Ciechanowskiej i J. Półturzyckiego.

7 *Nauka własna studenta*, red. J. Zborowski, Warszawa 1976.

8 *Ibidem*, s. 13.

9 W. Dobrołowicz, *Wiadomości studentów z zakresu racjonalnej organizacji czynności uczenia się* [w:] *Nauka własna studenta*, op. cit., s. 46–78.

J. Pólturzycki w artykule *Samokształcenie w szkole wyższej* wyodrębnił podrozdział zatytułowany *Samokształcenie jako strategia studiowania*, w którym określił pojęcie studiowania, jak również zawarł wiele cennych wskazówek metodycznych odnoszących się do umiejętności studiowania. Studiowanie jest samodzielnym aktywnym zdobywaniem wiedzy w formach zajęć organizowanych przez szkołę wyższą, jak wykłady, ćwiczenia, seminaria, konwersatoria.

Warunkiem skutecznego i efektywnego studiowania jest osobiste zainteresowanie przedmiotem studiów oraz rozumienie tego, co się poznaje i myślowe opracowanie materiału. Kolejnym warunkiem skutecznego uczenia się jest uświadomiona przydatność przyswajanej wiedzy. Nie ulega wątpliwości, że jednym z podstawowych warunków efektywnego studiowania jest posiadanie umiejętności w tym zakresie.

Samodzielne studiowanie — pisze J. Pólturzycki — wymaga opanowania i wykorzystania trzech rodzajów podstawowych umiejętności¹⁰:

1. organizowania własnej pracy w odpowiednim czasie, miejscu i z niezbędnym wyposażeniem w materiały do studiowania. Wiąże się z tym znajomość zasad planowania swej pracy;
2. korzystania z form i źródeł przekazu wiedzy, jak wykłady, dyskusje, konwersatoria, studiowanie materiałów itp. Studenci winni zrozumieć istotę każdej z tych form i stosować odpowiednie sposoby pozyskiwania informacji: analizować je, zapisywać, utrzymywać, kojarzyć z już posiadanymi informacjami;
3. spożytkowania zdobytych informacji i wyćwiczonych sprawności.

Ważną rzeczą jest wdrażanie studentów do nabycia umiejętności studiowania, niemniej jednak każdy student powinien dążyć do wypracowania własnego stylu uczenia się i studiowania.

Zgodnie z teorią uczenia się, jako poznaniem przez działanie i myślenie, samodzielne studiowanie powinno obejmować kolejne ogniwa, które zapewniają skuteczne uczenie się¹¹:

1. uświadomienie sobie celów;
2. zaznajomienie się z nowym materiałem;
3. zrozumienie i opracowanie poznanego materiału;
4. utrwalenie wiadomości;

10 J. Pólturzycki, *Samokształcenie w szkole wyższej*, s. 156.

11 *Ibidem*, s. 157–158.

-
5. kształtowanie umiejętności i nawyków;
 6. wiązanie wiedzy teoretycznej z praktycznym jej zastosowaniem;
 7. kontrola i ocena uzyskanych rezultatów.

Przestrzeganie realizacji wszystkich ogniw zapewnia prawidłowe zrozumienie poznanych treści, ich opracowanie i przyswojenie, utrwalenie i stosowanie. Rozumienie i opracowanie teorii, a także utrwalenie ułatwia notowanie w postaci sporządzania planu, streszczenia, tez, schematów i innych.

Problematyką studiowania szerzej zajmuje się D. Ciechanowska. Ukazało się kilka prac zwartych pod jej redakcją, jak też wiele artykułów jej autorstwa. Na uwagę zasługuje artykuł dotyczący uczenia się głębokiego będącego efektem studiowania¹². Studiowanie to aktywność intelektualna, wymaga umiejętności rozumowania, wnioskowania i interpretacji. W trakcie studiowania student winien zmierzać do samokierowanego uczenia się, które jest atrybutem osobowości — postawą samosterowności nakierowana na edukację.¹³ Warunkiem koniecznym uczenia się studentów jest takie rozumienie, które warunkuje jakościowe zmiany w ich wiedzy i postawach. Studiowanie powinno być pogłębionym rozumieniem, zaangażowanym, aktywnym w przeciwieństwie do uczenia się powierzchownego. „Uczenie się głębokie jest takim podejściem do uczenia się, gdzie uczący się wykorzystuje wyższego rzędu umiejętności poznawcze takie jak zdolność analizowania, syntetyzowania, umiejętności rozwiązywania problemów oraz zdolności metapoznawczych, które przyczyniają się do długoterminowego rozumienia (...). Proces uczenia się głębokiego przebiega przez integrację wiedzy nowej z już istniejącą w umyśle uczącego się”¹⁴. Aktywność intelektualna, jaką jest studiowanie wymaga uczenia się zaangażowanego, głębokiego zamiast uczenia się powierzchownego, asymilującego gotowe informacje.

Zwiększona liczba studentów na uczelniach, obniżający się poziom absolwentów szkół średnich powoduje, że studiowanie jako pogłębione uczenie się przestało być powszechnym zjawiskiem uprawianej kultury pracy studentów. Studiowanie nie może być związane tylko z pamięciowym opanowaniem treści. Studiowanie jako specyficzna forma działalności wymaga dużego

12 D. Ciechanowska, *Uczenie się głębokie jako efekt studiowania*, [w:] *Uwarunkowania efektów kształcenia akademickiego*, red. D. Ciechanowska, Szczecin 2012, s. 111–132.

13 D. Ciechanowska, *Self-directed learning. Próba konceptualizacji pojęcia na gruncie edukacji dorosłych*. „Rocznik Andragogiczny” 2009, s. 151.

14 D. Ciechanowska, *Uczenie się głębokie jako efekt studiowania*, [w:] *Uwarunkowania efektów kształcenia akademickiego*, red. D. Ciechanowska, Szczecin 2012, s.125.

stopnia samodzielności poznawczej związanej z myśleniem i działaniem. Samodzielność poznawcza to zespół powiązanych ze sobą umiejętności rozwiązywania problemów badawczych (formułowanie problemów, projektowanie badań, prowadzenie badań, analiza i interpretowanie ich wyników), a także doboru źródeł i gromadzenia informacji związanych z opracowaniem nowego zagadnienia. Studiowanie powinno sprzyjać rozwijaniu twórczej postawy studentów związanej z wysiłkiem intelektualnym, z przetwarzaniem i wytwarzaniem wiedzy, rozwiązywaniem problemów, poszukiwaniem rozwiązań alternatywnych, wartościowaniem, diagnozowaniem i weryfikowaniem różnorodnych hipotez.

Studiowanie jako specyficzna, wyższa forma uczenia się wymaga dużego stopnia samodzielności intelektualnej i umiejętnego inspirowania przez nauczyciela akademickiego. Wymaga wyćwiczenia u studentów specyficznych umiejętności umysłowych, stopniowego wdrażania do samodzielnego studiowania, zaznajamiania ze wskazówkami metodyki studiowania literatury, a także wyzwalania odpowiedniej motywacji i aspiracji. „Studiowanie polega w dużej mierze na samodzielnej pracy uczącego się i na autonomii jednostki wyrażającej się w odpowiedzialności za swój rozwój, za swoje wybory, za jakość uczenia się oraz za jego efekty. To również pełnienie roli społecznej, w której normy postępowania, styl bycia, wartości prezentowane przez studiującego wynikają z identyfikowania się przynależnością do społeczności akademickiej”¹⁵.

W. Okoń określa studiowanie jako uczenie się na poziomie wyższym przy maksymalnym udziale własnej inicjatywy i samodzielności¹⁶, podczas wglębiania się w daną dyscyplinę naukową do tego stopnia, by występowały elementy własnych poszukiwań odpowiedniej wiedzy, twórczego jej transformowania, a nawet badania.

Studiowanie nie może sprowadzać się tylko do opanowania przez studentów obszernego zasobu gotowej wiedzy, ale musi przyczyniać się do ukształtowania samodzielnej, badawczej i twórczej postawy, wyrażającej się w wyjaśnianiu, odkrywaniu prawidłowości, interpretowaniu zjawisk i procesów oraz rekonstruowania i wytwarzania nowej wiedzy¹⁷. Uwzględniając złożoność

15 D. Ciechanowska, *Kultura studiowania*, [w:] *Proces kształcenia akademickiego studenta*, red. D. Ciechanowska, Szczecin 2009, s. 37.

16 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.

17 D. Ciechanowska, *Zmieniający się uniwersytet i autonomia studentów*, „Edukacja Humanistyczna” nr 1/2011.

procesu samodzielnego studiowania, należy stopniowo i systematycznie wdrażać studentów do tej formy działalności intelektualnej. Kierowanie samodzielną pracą studentów powinno być działaniem dobrze przemyślanym i zorganizowanym. Już od pierwszego roku studiów należy wdrażać studentów do umiejętnego czytania literatury naukowej i konsultowania zdobytej samodzielnie wiedzy z wykładowcami¹⁸.

Samodzielne studiowanie wymaga od studentów odpowiedniego przygotowania merytorycznego w tym zakresie wiadomości i stosowania zasad racjonalnej organizacji czynności uczenia się. Na podstawie wieloletniej obserwacji i wycinkowych badań sondażowych ogólnie można stwierdzić, iż wiadomości i umiejętności studentów z zakresu racjonalnej organizacji czynności uczenia się są niewystarczające. Niepokoić może fakt, że aż 3/4 badanych studentów ocenia swoje wiadomości i umiejętności w tym zakresie negatywnie. Wycinkowe badania diagnostyczne zostały przeprowadzone w latach 2011–2012, objęto nimi 112 studentów drugiego roku studiów licencjackich Wyższej Szkoły Humanistycznej TWP w Szczecinie. Badani studenci mieli za zadanie ocenić znajomość literatury z zakresu techniki uczenia się, znajomości sposobów studiowania literatury naukowej oraz umiejętności notowania.

Wskaźnikiem zarówno wiadomości o sposobach racjonalnego uczenia się, jak i zainteresowania studentów tą problematyką jest znajomość wśród badanych literatury z tego zakresu. Należy stwierdzić, że znajomość literatury tego typu jest dosyć niska. Średnio tylko 24% badanych wymieniło tylko jedną książkę z tej dziedziny. Świadczy to o tym, że stopień zainteresowania problematyką nauki własnej jest wśród badanych studentów stosunkowo niski.

Praca samodzielna to w dużej mierze praca z literaturą naukową, dzięki której studenci zdobywają ponad połowę wiedzy w trakcie studiów. Dokładne czytanie, analizowanie, wnikliwe i wielokrotne powtarzanie to poważna praca umysłowa w trakcie studiowania. Badani studenci posiadali niewielkie umiejętności dotyczące zasad racjonalnego postępowania z lekturą naukową, co wynika z małej znajomości sposobów studiowania dzieła naukowego. Stwierdzono, iż dokładnie i wnikliwie analizuje czytaną literaturę, dokonuje podziału informacji oraz wielokrotnie powtarza 28% badanych studentów. Większość studentów czyta literaturę kilkakrotnie w celu jej pamięciowego opanowania.

18 K. Duraj-Nowakowa, *Studiowanie literatury przedmiotu*, Kraków 2002.

Studiowanie literatury naukowej wiąże się z jej konspektowaniem. Z przeprowadzonych badań i wieloletniej obserwacji wynika, że najczęściej spotykanym zapisem jest jej streszczenie, praktykuje to 68% studentów, pozostali sporządzają plany studiowanej literatury oraz wypisują najważniejsze informacje (wyciągi, cytaty). Stosunkowo niski odsetek studentów pisze własne uwagi, opinie o studiowanej literaturze. Notowanie wydatnie pomaga w ustaleniu sensownego planu treści oraz ich przyswajanie. Powinno się notować w toku studiowania literatury naukowej, podczas słuchania wykładów, dyskusji. Umiejętne prowadzenie notatek szczególnie z wykładów ponad dwukrotnie zwiększa poziom rozumienia wykładu, odciąża pamięć, notatki są stale do dyspozycji¹⁹: słuchając wykładu, student dokonuje selekcji tego, co warto zanotować, decyduje, jak wyodrębnić informacje główne od drugorzędnych, jak stosować skróty i umowne znaki itp.

Wyniki badań wykazują, że prawie wszyscy badani studenci sporządzają notatki z wykładów, przy czym 25% stara się notować dosłownie, prawie połowa z nich nie nadąża z notowaniem. Stopień poprawności notatek budzi pewien niepokój, gdyż prawie 20% badanych studentów sporządza notatki niezbyt starannie. Studenci dużą wagę przywiązują do notatek z wykładów jako źródła własnej nauki, gdyż korzystają z nich na ćwiczeniach i podczas przygotowywania się do zaliczeń i wykładów. Z tego względu nauczyciele akademicy powinni większą uwagę poświęcić wdrażaniu studentów do racjonalnego sporządzania notatek.

Z przeprowadzonych wycinkowych badań wynika, że umiejętność samodzielnego studiowania nie jest zadowalająca, co jest następstwem niedoocenia planowego, systematycznego wdrażania studentów do stosowania racjonalnych metod uczenia się. Oprócz tego poziom samodzielnego studiowania można by podwyższyć poprzez motywowanie kształcących się studentów, podwyższania ich aspiracji oraz rozbudzania zainteresowań.

Bibliografia

- Ciechanowska D., *Kultura studiowania*, [w:] *Proces kształcenia akademickiego studenta*, red. D. Ciechanowska, Szczecin 2009.
- Ciechanowska D., *Self-directed learning. Próba konceptualizacji pojęcia na gruncie edukacji dorosłych*, „Rocznik Andragogiczny” 2009.

19 S. Kuras, *Sztuka samokształcenia*, Warszawa 1994, s. 92.

-
- Ciechanowska D., *Uczenie się głębokie jako efekt studiowania* [w:] *Uwarunkowania efektów kształcenia akademickiego*, red. D. Ciechanowska, Szczecin 2012.
 - Ciechanowska D., *Zmieniający się uniwersytet a autonomia studentów*, „Edukacja Humanistyczna” 2011.
 - Dobrołowicz W., *Wiadomości studentów z zakresu racjonalnej organizacji czynności uczenia się*, [w:] *Nauka własna studenta*, red. J. Zborowski, Warszawa 1976.
 - Duraj-Nowakowa K., *Studiowanie literatury przedmiotu*, Kraków 2002.
 - Kojs W., *Uczenie się i kształcenie w szkole wyższej — wybrane zagadnienia* [w:] *Edukacja Jutra. Wyzwania współczesności i przyszłości*, red. A.Kamińska, W.Łuszczuk, P.Oleśniewicz, Sosnowiec 2012.
 - *Nauka własna studenta*, red. J. Zborowski, Warszawa 1976.
 - Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996.
 - Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
 - Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1987.
 - Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków 1999.
 - Pólturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1997.